

TURBÓ

derivacions, ja suggerides en el *DECat*: s. v. *torbar*, VIII, 523a20-23, i s. v. *Torm* (601b254) (cf. 29-48), que designarem (B) i (C).

B) Fundant-me que en el *Turbó* es congrien les boirades i torberes més formidables del Pirineu —hi ha igualtat convergent o en recta filiació— i en la igualtat completa amb el mot *turbó* o *torbó* d'on es deriven *turbonada* (572b), i el gall.-port. antic i dialectal *torvon*, -ao, amb el seu sign. de 'tronada' i fins 'tro'; acc. que traïx la infl. dels verbs port. *trovoar*, *trovejar*, germans del nostre *tronar* (amb la dilució portuguesa de la 'NV'); però l'ast. i leonès ant. *torbon* 'xàfec tempestuós' mostra que hi va haver fusió amb un derivat de *TURBARE*; és conclusió reblada pel romanisme basc *trumoi* 'tempestuós'; i palesament, per un «*turbone*: tempestate» que trobem en dos glossaris en baix llatí, de data molt arcaica, i en un tercer, ple d'hispanismes (CGL IV, v; *DECat*, 572b600).

En els llocs mateixos, és evident la derivació de *torb*, en el paratge *pasaturbiello*, que travessarem (amb En Gulsoy l'any 1966) quan vàrem passar, poc després de la collada o Port de les Ares que ens hi dugué des de la vall de Benasc, i les enqs. de Bisaurri: en començar la baixada cap al balneari de *Turbó*, arran de les muralles del massís (la ventada estigué a punt de llançar-nos contra la roca) (XLVIII, 83): < *passa-l torbiello* derivació, doncs, óbvia.

Testimonis d'altres deriv. de *TURBARE* en NLL: it. *Turbone*, nom d'un torrent de Toscana, on també veiem altres derivats: *Torbecchio* i *Torbola* (Pieri, *Top. d. V. dell'Arno*, 299). I veg. encara més noms paral·lels en el *DECH* v, 46-58. Si no quedem satisfets per tants indicis és perquè el *Turbó* ús una muntanya, gran massís, no un pas o una vall subjecta al mal temps.³

C) A relacionar amb el pre-romà *torm* o *tormo* 'penyal isolat', i la seva família —ubiqua en la nostra toponímia i en el Nordoest més espessament que enlloc (*DECat* VIII, 599-605)— m'indueïa inicialment el nom duplicat *Turbón* o *Turión*, que donen en el poble ribagorçà de *Sant Esteve del Mall* (20 k. a l'E. del *Turbó*). *Turión* en pot ser forma alterada per influència de *turó*, o d'un *Túrio* afí de *tòria*, que cito allí; *turbón* és certament la forma bona, per a un lloc caracteritzat per aquest grandíols penyal: que d'aquí ve també *Mall* (determinatiu del nom del poble, cf. aran. i gc. *malh* 'rocassa ingent': *PVArGc*, s. v.).

Damunt del poble de Merli, en una altra vall ben pròxima, una gran roca damunt la Serra de Jordal: es diu *El Turmo* (xix, 38.21); doncs és ben possible que sigui aqueixa la que apareix en documents ben arcaics p. p. el mateix Serrano: «pergit sarrat-sarrat ad *Tur-mum* aquilae, et de *Turmo Aquilae* ---» (*NHRbg*, 23); que, d'altra banda, ha de ser el «*tormo* anomenat *aguil-lar*» del doc. de 981 ib. (Serrano, 432). Poc més a l'E. (N. Rbg.): «terra in chastro *Lastarri* --- a *Tur-mum* Latum», a. 974 (Abadal, *P. i R.*, § 230).

En fi, no ens cansem a citar-ne més perquè en aquell article se'n trobaran a grapat. Caldria, doncs, només admetre que *TURMONE* derivat de *TURMO-* amb el su-

fix emfàtic *-ONE*, es va canviar en *Turbon* per una dissimilació quasi indefugible.

Més lluny aquesta dissimilació es repeteix en el nom d'un altre gran pic pirinenc, ressò perfecte i grandíols del nostre *Turbó* ribagorçà: *Turbón*, gran serrat i puig de més de 2000 alt. a l'alta vall de *Broto*, ja arran de la frontera, en el terme de *Torla*, immediat a l'Oest de *Bujaruelo*.

I tanmateix no manquen testimonis d'aqueix nom, amb la *-m-* mantinguda sense dissimilació. *Tormón*, poble amb mun., uns 25 k. SO. de Terol i 5 al NO. del racó d'Ademuz; ja en el S. XII, car d'aquest devia venir, Johan de *Tormon* «quadrellero», a qui s'atorgà la «quadrella de *Cudiaçibit*» en el *Rept.* de Múrcia de 1278 (ed. TorresF., 4.19). El nom deu al·ludir a un gran penyal final de la serra de *Javalón*, el vèrtex de la qual (1692 alt.) es troba 5 k. a l'O. d'aqueix poble (< ár. *al-ğabalún* 'els puigs'). Madoz el descriu: «terreno quebrado: en una hondura, riachuelo *Ebrón*, afl. del Guadalaviar». Motor de *Turmón*, a muntanya de la Vall d'Uixó (XXIX, tirant cap a Moncofa, XXIX, 200. 21).

En definitiva tant l'etim. (B) com (C) descansen en bases segures i tan convincents una i altra que no és fàcil decidir entre elles sense escrúpol. Però a favor de (C) n'hi ha tants i de realitat tan visible i impressionant semblança dels llocs, que ens decantarem més cap a l'última.

En apèndix donem ací una sèrie de NLL diversos que estan o semblen emparentats amb la idea del torb tempestuós o altres torbacions físiques.

Baga del *Torb*, Alt Berg., vessant a l'esq. del Llobregat, encarat cap al turó de Sta. Cecília de Riutort, en te. de Cerdanyola, a 4 k. de Guardiola, camí de la Pobra (CATorras, *Berg.*, 97).

Com derivat potser *El Torbat(s)*, mas de Garrigue-lla citat en el *Romillo*. (MilàF., 1882, 489).

Lo Torvell, nom «plus ancien» de l'Agulla de Ballaró, en el «terrier» del priorat de l'Eula a. 1781 (Desplanque, *Arch. de Thuir*); cf. fr. *tourbillon* *TURBINION*, potser com nom d'una agulla de sèquia; formalment, cf. supra *Passa-turbiello*.

Torbiner: barranc de *torbiné*, als orígens de l'Isàvena, te. Les Pauils, provinent del Coll de Fades, desemboca dr. entre Alins i Les Pauils (xix, 108, 125). Aigües impetuoses *SALTUS TURBINARIUS* 'en terbolí'.

TORBA fou un lloc de l'Alta Cerd., cap a Targasona; en el capbreu de l'Acta C. SdUrg., en el Cart. (c. S. x): «de Targasona et de *Torba*, Angostrina, Estavar e Bajande» (xxxvii, 17.12; 21.9 i 11; 18.1). Ponsich (amb alguna altra indicació, p. 165), el retroba *Turba* en docs. de 1017 i 1035, i escrit *Turba* 1011, 1073 i 1267.

Separarem, en canvi d'aquests noms romànics, uns del Migjorn que deuen venir de l'ár. *turba* 'terra': *Torbas* devia ser un llogaret morisc dels Serrans: Godelle-ta («Godayla») entre *Torbis* i Xiva (Bof., 166, 247 i 266). Segons Reglà-Boronat, *Torbas* tenia 13 cases el 1609 (p. 107), obedients al Governador de València, i